

GYARMATI GYÖRGY

EX ORIENTE LUX – EX ORIENTE LEX

Románia és Magyarország sztálini metamorfózisa 1945–1948

Reggel a császár hívatott magához. Hosszan tanácskoztunk a margusi békekötésen. A hunok királyára ugyan nem kötés, csak ránk, mireánk! Jaj, ennek az országnak, ha az a barbár felénk fordítja a lova fejét! ...

A művelt Európa hajlong a barbár Ázsia előtt!

GÁRDONYI GÉZA

[Sztálin] Kelet-Európát hódításként kezelte, kissé a cárok elképzeléseivel. Mivel azonban tudta, hogy a kelet-európai népeknek nem kell a kommunizmus, nem akarta az oroszokkal rájuk eröltetni. A piszkos munkát ráhagyta az olyan gyökértelen emigránsokra – ahogy őket nevezték, a moszkovitákra – mint Rákosi Máttyás, vagy a román Pauker Anna, akik félelmükben, rettegésükben rendezkedtek be önkényuralomra.

KOVÁCS IMRE

Román átállás és ideiglenesség

■ Nagy-Britannia miniszterelnöke, W. S. Churchill, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, F. D. Roosevelt, valamint a Szovjetuniót képviselő J. V. Sztálin 1943 végi teheráni konferenciáján döntöttek arról, hogy hármuk szövetsége a hitleri Németországot nyugatról és keletről összehangolt hadműveletekkel kényszeríti térdre. Ezzel a Churchill által szorgalmazott Balkán felőli támadás lekerült a napirendről, s csak dezinformációs céllal éltették tovább a brit propagandában.¹ Ugyancsak még 1943 folyamán – különösen B. Mussolini megbuktatását és Olaszországnak az ún. tengelyhatalmak köréből történt kiválását látva – román és magyar részről is a nyugati hatalmakkal történő kapcsolatfelvétellel próbálkoztak. Tették ezt attól az illúziótól vezérelve, hogy átállást fontolgatva sem kényszerülnek az országaik határai felé közeledő Vörös Hadsereggel, illetve a Szovjetunióval egyezkedni. Már nem kellett sok idő, hogy tévképzetüket feladni kényszerüljenek.

Románia és Magyarország 1944 nyaráig a hitleri Harmadik Birodalom szövetségi kötelékén belül voltak-maradtak egymás ellenfelei.² A Vörös Hadsereg 1944. augusztus közepére érte el, illetve lépte át az akkori román határokat. Bukarest számára nem volt halogatható az átállás. Augusztus 23-án I. Mihály király a – ku-

A belpolitikai különbözőségek, a térségbeli érdekütközések elhalványuló couleur locale díszletté váltak a sztálini „új európai rend” közép- és délkeleti fertályán...

lisszák mögött már neki engedelmessé szervezték – hadsereg és az ellenzék támogatásával letartóztatta Ion Antonescu marsallt, s nem késlekedtek az addigi „Conducător” (Vezér, Főnök) szavjet kézre adni. Vele együtt a legionáriusokkal való kokettálást is érvénytelenítve láttak hozzá a korábbi alkotmányos monarchia szerinti működéshez. A király az 1941. évi vaskardista lázadást leverő C. Sănătescu tábornokra bízta a kormányalakítást. Helyet kapott benne a két nagyobb „történelmi” párt (a liberális, illetve a parasztpárt), valamint már egy-egy kommunista és szociáldemokrata delegált is. Az illegálisból ekkor szabaduló (a legalitásban már) Román Kommunista Párt (RKP) maga sem becsülte ezer főnél többre tagjai számát, miközben mind tagságában, mind rapszodikusán változó vezetésében „a nemzeti kisebbségekhez tartozó kommunisták aránytalanul nagy számával lépett a politikai porondra”.³

Hadüzenet Hitler Németországának, Horthy Magyarországnak, parancs a román haderőnek a németekkel-magyarokkal való szembefordulásra s konfliktus kerülésére a szovjetekkel. Villanásnyi epizód a pörgő globális turbulenciában, de a román lokalitásnak annál fontosabb. Három héttel a fordulat után, 1944. szeptember 12-én már a fegyverszüneti megállapodást írták alá Moszkvában. Bár a frissen kinevezett kommunista Lucrețiu Pătrășcanu igazságügy-miniszterrel bővített delegációnak sem sikerült elérnie, hogy a továbbiakban Románia ne legyőzött státusban, hanem társhadviselőként (co-belligerent) vehessen részt a háború végi harcokban.⁴ Az újabb hóforduló napjaiban már a „trianoni” Magyarország határán nyomul a Vörös Hadsereg előőrse. Azaz alig hat hét alatt gördült át a front az igencsak hegyvölgyes morfológiájú román térségeken, miközben a – pro forma még magyar fennhatóságú – észak-erdélyi részekben az orosz erőket feltartóztatni próbáló magyar, illetve német alakulatok egyváltékban retiráltak.

A monarchikus államiságot az átállással megőrző első kormányzat(ok) provizórikussá tételéről azután a korábban hatalmon kívüli „baloldali erők”, illetve politikai tömörüléseik gondoskodtak. Ebben a legaktívabb kezdettől az RKP volt. A Szociáldemokrata Párttal, Petru Groza Ekésfrontjával, illetve a több baloldali szerveződést tömörítő ún. Hazafias Szövetséggel társulva alakították meg 1944 októberében az Nemzeti Demokrata Frontot (NDF), amihez azután társult a – főként erdélyi magyarokat tömörítő – Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége is. Demokratizálási programadás mellett elsődleges követelésük lett a kormány mielőbbi átalakítása, s ezt kiterjedt utcai tömegdemonstrációk szervezésével nyomatékosították. Hatalmi térfoglalásuk sikeréhez egy további tényező is hozzájárult. A front mögötti „visszatért” észak-erdélyi területekre érkező új román adminisztráció mellett csendőri egységek és ún. önkéntes gárdák több helyen – gyilkosságokig menő – atrocitásokat követtek el a honmaradt magyar lakosság ellen. A korabeli közbeszédben ezek „Maniu-gárda” elnevezést kaptak,⁵ holott nem dokumentálható, hogy a parasztpártot vezető „keresztapának” köze lett volna a történetekhez. 1944. november elején a Sănătescu-kabinetet – már ekkor is A. J. Visinszki szovjet külügyminiszter-helyettes helyszíni bábáskodása mellett – átalakították. A parasztpárti Iuliu Maniu államminiszteri megbízatása véget ért, a Nemzeti Demokratikus Front hét reprezentánsa kapott megbízatást az új kormányban, rá egy hétre pedig a SZEK vezetésének direktívája utasította ki a román adminisztrációt Észak-Erdélyből, s a térséget szovjet katonai közigazgatás alá helyezte.⁶

Az új szerkezetben felhorgadó belpolitikai játszma után azután ezt is a Sănătescu-kabinet rovására lehetett írni. Legalábbis az RKP interpretálásában:

ez inspirálta a kommunisták „Tíz naponként újabb válság!” jelszóval megindított s azonnali földosztás szorgalmazásával párosított tömegakciósorozatát. December elején ugyan N. Rădescu váltotta tábornok elődjét a miniszterelnöki poszton, de mivel az ő garnitúrája sem látta realitását a tavaszi mezőgazdasági munkák indulásáig keresztülvihető földosztásnak – nem is volt az –, az utcára vitt politizálás 1945 első hónapjaiban is folytatódott. Mi több, február utolsó hetében halálos áldozatokat is követelő fegyveres tömegzavargásba torkollott a fővárosban, ami Moszkvát is újabb reagálásra sarkallta. Ismét a helyszínen termett A. J. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes: Rădescu azonnali menesztését követelte, s helyére az Ekésfrontot vezető Petru Grozát kormányfővé kinevezni. Ellenkező esetben „a Szovjetunió nem vállal felelősséget azért, hogy Románia mint független állam fennmaradjon”.⁷ Akár ultimátumnak fogjuk ezt fel, akár nyomatékos diplomáciai érvelésnek, a placetum megszületését az is előmozdította, hogy P. Groza időközben tájékoztatta királyát: egy általa vezetett NDF-kormány megbízása esetén nem lenne akadálya a román közigazgatás visszaállításának Észak-Erdélyben. És lőn ... 1945. március 6-ától Petru Groza Románia miniszterelnöke, aki egy hét elteltével Kolozsvárott teszi közhírré J. Sztálinnal időközben megejtett táviratváltásának lényegét: a szovjet katonai közigazgatást megszüntetve elfoglalhatja posztjait Észak-Erdélyben a román adminisztráció.⁸ Ha azt is figyelembe vesszük, hogy P. Groza a következő hét évben, egészen 1952 nyaráig maradhatott a kormány élén, akkor ezzel le is zárható a román átállás utáni „ideiglenesség” 1944 szeptemberétől tartó időszaka.

Magyar összeomlás és ideiglenesség⁹

■ Magyarország az 1944. októberi „kiugrás” sikertelensége nyomán a romániai-tól eltérő háború végi újrakezdesre kényszerült. Horthy Miklós a nevéhez kötődő negyedszázados rendszer finisét is szignálta Szálasi Ferenc kormányfői kinevezésével. Utóbbi pedig „végsőig kitartást” hirdetve Hitlernek tett hűségesküt, bár a front közeledte miatt eleve csak az ország nyugati felén próbálkozhatott saját „hungarista” rezsimjének beüzemelésével. Magyarország egy történeti-földrajzi fogalom lett. Nem volt olyan szuverén, akivel átállásról, fegyverszünetről lehetett volna tárgyalni. Ehhez új államiséget kellett konstituálni. Hogyan? „Tevékenyen részt vettem az első magyar kormány megalakításában. [...] Én hoztam létre és elég gyorsan” – emlékezett az indulásra Vjacseszlav Molotov, a Szovjetunió akkori külügyminisztere. Azokból kellett gazdálkodni, akik éppen kéznél voltak. Ilyen volt a még Horthy által kiküldött, de a kiugrás fiaskója miatt ott rekedt fegyverszüneti delegáció. Annak vezetője, Faragho Gábor vezérezredes miniszter, a sikertelen kiugrás ellenére átváltó hadseregpáncsnok, dálnoki Miklós Béla vezérezredes kormányfő, a fronton átszökő harmadik vezérezredes, Vörös János honvédelmi miniszter lett. Szintén tárcát kapott gróf Teleki Géza, a háború elején öngyilkosságba menekülő miniszterelnök, Teleki Pál fia. Posztjukhoz – az adott helyzetben – „vonzerő” funkció is társult. A még német oldalon harcoló magyar tisztikar Szálasiival és nyilas pártszolgálatosaival nem fraternizáló része leválasztható lesz, ha arról értesül, hogy Horthy alatt vele szolgáló kamerádjai Sztálin patronálásával lettek miniszterek a „túloldalon”. Ugyanezt szolgálta a sietve meghirdetett – s repülőgépekről szórva tízezernyi röplapon népszerűsített – földreform, a kényszerűségből még német oldalon álló-retiráló sorállomány számára. „Mit keresek én itt, amikor szülőfalumban már

parcellázzák az elmenekült urak földjét?” Ne feledjük: Magyarországon nem hat hét alatt, hanem több mint féléves oda-vissza hullámzással araszolt a front Bécs–Berlin irányába, 1944 októberétől 1945 április közepéig. De ugyanígy kéznél volt a román kommunisták sokszorosát kitevő korabeli moszkvai magyar kommunista emigráció. Sztálin és G. Dimitrov személyesen instruálta hazadelegált elvtársait, hogy kezdetben ne ők legyenek túlsúlyban a létrehozandó új államgépezetben.

Ilyen előzetes megfontolások közepette indult az akkor már „front mögötti” kelet-magyarországi területeken egy új parlament verbuválása. Sietve szervezett városi röpgyűléseken nevesítették az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe képviselőnek ajánlottakat, hogy utána szovjet katonai járműveken fuvarozzák őket az átmeneti kormányzék helynek kijelölt Debrecen városába.

1944 karácsonya előtt már össze is ülhetett a keleti fertály csonka parlamentje. A képviselői arányok „a régi világot” feledni próbálva tükrözték a – korabeli metafora szerinti – „új honfoglalást”. (Magyarországon sem volt 1944/45 fordulóján a romániai ezres létszámnál több kommunista, viszont – a sztálini tisztogatások túlélői közül – legalább ennyi emigráns telepedett vissza a fordulat utáni időben a Szovjetunióból.) Pártmegoszlás szerint 40% kommunista (MKP), 19% szociáldemokrata (SZDP), 7% parasztpárti (NPP), 24% független kisgazda (FKgP), míg 5-5% volt polgári demokrata (PDP), illetve pártönkívüli (pk). Utóbbiak közül a már említett négy horthysta reprezentáns – ekkor még – az ideiglenes kormányba is bekerülhetett. Mellettük három kisgazda, két szociáldemokrata. A kommunistákkal bonyolultabb elszámolni. A nyilvánosság számára csak két moszkovita lett kormánytag, ám a már ekkor is kulcsfontosságú belügyminiszter, Erdei Ferenc hivatalos parasztpárti jegyzése mellett titkos MKP-tag – kortársi elnevezéssel kriptokommunista – volt, mint ahogy a pártönkívüliként regisztrált ügyvéd, Molnár Erik is. Ugyancsak komplikált ügy lett – Romániához képest – az államfő kérdése. Magyarország formálisan királyság volt, 1920 óta király nélkül. Az államfői posztot betöltő Horthy Miklós kormányzót – fiával együtt – a németek tartották fogva, s hurcolták a zsugorodó hitleri birodalomba a kiugrási fiasco után. Ez okból kreáltak ekkor egy államfői testületet Nemzeti Főtanács néven. Tagjai lettek – pártönkívüliekként – Zsedényi Béla jogakadémiai tanár, az ideiglenes parlament elnöke és Miklós Béla kormányfő, továbbá 2-2 kommunista, illetve kisgazda s egy parasztpárti honatya.¹⁰

Az új, Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott felhatalmazás alapján küldhetett a kormány delegációt Moszkvába a fegyverszüneti megállapodás aláírására. A deputáció hazatérő vonatán érkezett újra Magyarországra 1945. január végén Rákosi Mátyás is, hogy iziben átvegye a gyorsan gyarapodó létszámú kommunista párt vezetését, s kezdettől buzgó nebulóként írva „házi feladat” beszámolóit Moszkvának az itteni fejleményekről.¹¹ Mivel viszont még mindig fegyver szántotta térség maradt a Dunántúl, a parlament szüneteltette tevékenységét, s fél éven keresztül kormányrendeletek láttak napvilágot az átalakulás „törvényi súlyú” tárgykörében is (hadüzenet, földreform, népbíráskodás intézményesítése a háborús bűncselekmények megítélésére).

Az új államiság működőképessé tételének volt része a közszolgalat, a kormányzati és helyi-területi igazgatási rendszer helyreállítása is. Ezt kezdettől összekapcsolták a köztisztviselők ún. igazoló eljárásával. Az igazoló bizottságok az új kormánypártok delegáltjaiból álltak. A napi működés során az egyes pártok „tagtoborzó” fórumává, illetve pozíciószerzési machinációjává deformálódott

az eljárás. A kulisszák mögött pedig csendestárs közreműködők lettek a hátrahagyott megszálló hatóságok szovjet katonai parancsnokai, mert az ő jóváhagyásuk nélkül senki nem lehetett polgármester vagy akár csak hivatalon belüli fontosabb poszt betöltője sem. Így aligha volt meglepő, hogy az életre galvanizált igazgatási apparátus pártösszetétele már 1945 őszére túlsúlyosan baloldali (MKP, SZDP) arculatúvá formálódott. Jó ideig inkább csak korhangulatot idéző adomaként lehetett hallani arról, hogy egyik-másik pozícionált hivatalnok – „biztos, ami biztos” – egyszerre több párt tagkönyvét is jónak látta a zsebében tudni, míg nem ezt tanúsító levéltári iratokból is elkezdtek előbukkanni. Az 1945 szeptemberében újra összehívott – s közben a Dunántúl képviselőivel is kiegészülő – parlament legfontosabb kollektív cselekedete egy új választójogi törvény elfogadása volt. A további heteket leginkább már a november 4-re kítűzött új képviselőválasztás versengő kampányrendezvényei töltötték ki, sok helyen változatos választási plakáttapétákkal borítva el az ostrom idején szitává lyuggatott pesti házak homlokzatát. Ezt nagy várakozás előzte meg, mert a közjogi provizórium lezárulásával kecsegtett.

Román királyi sztrájk és csalafinta machinációk választása

■ Petru Groza 1945 márciusában hivatalba lépő kormányában a tárcák többségének élére már a Nemzeti Demokrata Front baloldali pártkonglomerátum delegáltjai kerültek. Többnyire kommunista, kisebb részben szociáldemokrata homnovusok.¹² Mellettük leginkább a nemzeti liberálisok sorából párthasadást előidéző távozó Gheorghe Tătărescu érdemel említést, aki a világháborúk közötti kormányfői és külügyminiszteri tapasztalataival aligha volt nélkülözhető a béke-előkészítő munkálatokban. A korábbi „történelmi” pártok már csak egy-egy „disszidens” képviselővel kaptak helyet a koalícióban (mint a fent említett Tătărescu külügyminiszter is).

E kormányzati ciklus startjánál értelemszerűen maradt napirenden a már addig is belső feszültségeket gerjesztő ügyek rendezése, miközben a háborús végjáték aktuálpolitikai szempontú érvényesítése formálta a paragrafusokat. Az 1945. március 23-án közzétett földreformtörvény elsősorban a háborús bűnösöknek, árulóknak minősítettek, valamint a Romániával ellenséges viszonyban álló országokba távozók birtokállományát hasznosította a juttatásoknál. A végrehajtás hozadéka, hogy „a kisajátítás által érintett személyek 94,6%-a és a kisajátított földterületek 49 százaléka a történelmi Erdélyre és a Bánságra esett, vagyis azokra az országrészekre, ahol a romániai nemzetiségek (németek, magyarok) többsége élt”.¹³

Észak-Erdélynek a román államszervezetbe történt visszatagolása után már annak a szöfordulatnak is jelentősége volt, hogy az 1938-as Kisebbségi Statútumot 1945-ben Nemzetiségi Statútumként fogalmazták újra – egyfajta jövővízió kontextusában. Általánosságban nemzetiségi, nyelvi és vallási hovatartozástól függetlenül nem csupán állampolgári jogokat garantált, hanem a kollektív önazonosság érvényesítését is (pl. hivatali ügyek intézése, iskola saját nemzetiségi nyelven), amennyiben az adott település lakosainak 30%-a egy ugyanazon (nem román) anyanyelvű. Ebből viszont a gyakorlatban kizárták a németek zömét, merthogy azokat az Antonescu-diktatúrában fogant „népcsoport törvény” a hitleri Németország védnökségét élvező Volksbundba identifikáltaknak tekintette. A rendelkezések érvényesítése persze mindenkor erősen függött a helyi-területi

közszolgálati apparátustól. Egyszerre lehetett tapasztalat a folytatólagos vagy éppen újszerűtű diszkrimináció, más esetekben a paragrafusokat intézményi érdekérvényesítéssel társító rendtartás a mindennapi gyakorlatban. „A Groza-kormány fontos támasza lett a kb. 400 ezer tagot számláló népfront jellegű Magyar Népi Szövetség, amelynek egyik nagy pozitívuma volt, hogy működését mindenütt a helyi viszonyokhoz tudta hozzáigazítani”¹⁴ – legalábbis a kezdeti időkben.

A SZEZB fennmaradt dokumentációja egyfelől arra utal, hogy „az erdélyi kérdés” diszkrét fontosságának a szovjet megszálló hatóságok bukaresti reprezentánsai is tudatában voltak, s azt jóindulattal kezelték.¹⁵ Nekik is az általuk hatalomra segített és támogatott kormány, illetve az NDF delegáltjaival benépesülő új adminisztráció megerősödése állt érdekükben. Ehhez képest I. Mihály király és a SZEZB angolszász missziói voltak más állásponton. London és Washington a szövetségesek közös „Felszabadított Európa” nyilatkozatára hivatkozva halogatták a Groza-kormány elismerését, merthogy annak összetétele nem tesz eleget „a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő” elvárásnak.¹⁶ S miközben Moszkva 1945 augusztusában helyreállította Bukaresttel a diplomáciai kapcsolatot, Mihály őfelsége „királyi sztrájkot” hirdetett, megtagadva a törvénynek szánt normák szentesítését. A lokális huzakodás az év hátralevő részében újfent nagyhatalmi szintre emelkedett, megterhelve a szövetséges Külügyminiszterek Tanácsának két ülészakát (London, 1945. szeptember – Moszkva, 1945. december). Utóbbi ülésen született végül az a kelletlen alku, amely szerint az USA távol-keleti kedvezményezettségét, illetve a Szovjetunió e régióban meglévő „különleges biztonsági érdekeit” kölcsönösen respektálják.¹⁷ Bukarestre mindebből egy kommunikációs szépségtapaszt érő kötelezettség hárult. A két „történelmi párt” maradékából egy-egy képviselő helyet kapott a kormányban tárca nélküli miniszterként, azaz érdemi hatáskört nélkülözve.¹⁸

Közben a kalendárium 1946-ba fordult, ám a másik jaltai elvárás, „a szabad választások” ügye továbbra sincs napirenden – holott a szovjet érdekszféra környező országai 1945. október–novemberében sorra rendezték az új politikai rendet legitimálni hivatott voksolásokat.¹⁹ Romániában inkább arról volt szó, hogy a kormányzati politikában előrefutott térfoglaláshoz képest hátramaradottabb volt ennek pártbázissal történő alátámasztása. Gheorghe Gheorghiu-Dej az öt főtitkárrá választó előző őszi RKP-kongresszuson komoly eredménynek könyvelhette el tagságuk negyedmillióra növesztését, de ez még felét sem érte el a szociáldemokraták 600 ezer fős pártlétszámának. S ha az MNSZ többségét „balra szavazónak” vesszük is, voksgyűjtés szempontjából a korabeli városi lakosság egyharmadánál többel aligha kalkulálhattak – s ennél is képlékenyebb volt az akkor még erősen falusias térségek sokmillió szavazóinak pártorientáltsága. (A vidéki körzetekben a Nemzeti Parasztpárt tudta magát a leginkább támogatottnak.) Így komoly erőfeszítést kívánt, hogy szavazatokkal legyen alátámasztott az országkormányzásban NDF megszerzett túlsúly. Ehhez képest tűnik úgy, hogy „csodát műveltek” az 1946-os év során. A november 19-én megtartott választások kihirdetett eredménye szerint a Nemzeti Demokratikus Frontból formálódott Demokratikus Pártok Blokkja közel 85 százalékkal triumfált, s a külön számolt Magyar Népi Szövetség 7%-a is az ő vonzáskörzetüknek tekinthető. Amihez képest Maniu Nemzeti Parasztpártját 7,22%, Brătianu Nemzeti Liberális Pártját 0,72%-ra taksálta a hivatalos közlés. Együttesen is csak tizednyi resztli a győztes koalícióhoz képest. Az amerikai SZEZB-misszió vezetője viszont – rácsodálko-

zás helyett – alig bírt végére érni a visszaélések sorolásának. „Az ellenzéki sajtó elhallgattatása, az ellenzéki képviselők kampányának akadályozása, képviselőjelöltek letartóztatása, egyesek meggyilkolása, a szavazási listák és a szavazólapok manipulálása, a szavazók megfélemlítése, valamint a megszálló erőknek a baloldal számára nyújtott nyílt támogatása, [...] melynek mértékét fel sem tudja fogni, aki nem tartózkodott megfigyelőként a helyszínen.”²⁰ Ezek az „akadémikus-kodó mellékörejek” már mit sem számítottak, hiszen az egy évvel korábbi moszkvai külügyminiszteri tanácskozás – említett – „kompromisszuma” óta az angolszász missziók kompetenciája testületileg sem terjedt túl a „megfigyelői” státusnál. Az újjáalakuló kormányban – a kihirdetett eredmények okán – két újabb kommunista kapott tárcát, s a végrehajtó hatalmi túlsúly mellett már a törvényhozásban is erőnyerők lettek. Nem kisebb fontosságú volt, hogy Gheorghie Gheorghiu-Dej 1947 áprilisában a közlekedésügyről áttelepült az új, Nemzetgazdasági Minisztérium élére, ami szinkronban volt az általa már korábban meghirdetett ambiciózus nehézipar-fejlesztési programmal. Megindult a bankállamosítás és az ipari vállalatok állami ellenőrzése.

Magyar hatalmi dualizmus – pártközi svindlivel

■ „A munkáspártok lenyűgöző győzelme előrevetíti árnyékát.” Rákosi Mátyás ezzel az előfeltevéssel ment neki az 1945. év őszén megrendezett választásoknak. Ami a kortárs külföldi megfigyelők beszámolóí szerint is normakövető volt, s azt az utólagos értékelések sem cáfolták. Hozadékát tekintve viszont markánsan átalakította a törvényhozás addigi pártösszetételét. A Független Kisgazdapárt a szavazatok 57 százalékával erőnyerő lett. A kommunista és a szociáldemokrata párt fej-fej mellett hozott 17-17%-ot, a parasztpárt pedig hetet. A győztes kisgazdák elvileg egyedül is kormányzóképesek voltak, de a nagyhatalmak továbbra is érvényben levőnek tartották „jaltai” koalíciós elvárásukat. Ezt a SZEB magyarországi szovjet vezetése sikeresen apasztotta tovább úgy, hogy a három kisebbségi párt együtt ugyanannyi minisztert delegálhatott a kormányba, mint a nyertes kisgazdák.

Az új parlament első feladatai közé sorolta a háború végére zavarossá lett államforma ügyének rendezését, s ebben konszenzusra is jutott a koalíció. Az 1946. február 1-jén elfogadott s alkotmányos alapelveket is rögzítő törvény szerint Magyarország köztársaság, parlamentáris demokrácia. Köztársasági elnöknek Tildy Zoltánt (FKgP) választják, aki a novemberi képviselőválasztás utáni első kormány miniszterelnöke volt. Ezzel véget is értek a koalíciós kormányzás mézeshetei. A következő két és fél évet egy többmenetes pankráción iszapbirkózás töltötte ki, mindvégig részrehajló SZEB-mérkőzésvezetés mellett.

A hatalmi-politikai viaskodás oka épp az „ideiglenességet” legitim államisággá formáló választások végeredménye volt. Az új törvényhozás kisgazda többsége ekkor kényszerült szembesülni azzal, hogy a fegyverszüneti megállapodás óta verbuvált állami adminisztráció, illetve a helyi-területi igazgatás teljes vertikumának pártkötődése túlnyomóan baloldali. Egy 1946 eleji közszolgálati felmérés szerint a két munkáspárt (MKP, SZDP) dominálta a minisztériumi középvezetők 62, polgármesteri posztok 83, az alispáni tisztségek 72, a rendőrség tisztikarának 60 s a vármegyei főjegyzők 56 százalékát, de ehhez hasonló majoritást mutatott a beosztottak pártmegoszlása is. Hozzájuk képest „a győztes” kisgazdák reprezentáltsága 8-20 százalék között szóródott. *Hatalmi dualizmus állt elő az állam*

törvényhozó, illetve végrehajtó hatalmi ága között, s ezt a riválissá váló koalíciós partnerek mindegyike a maga számára kedvező kimenetellel próbálta átigazítani. A kiscgazda érvelés szerint evidens, hogy a legitim parlament és kormány létrehozása, valamint az államforma rendezése után a helyhatósági választások megtartásával kell az „ideiglenességet” átvinni a népakarat szerinti rendezettségbe. Ezt a kommunisták azonnal elutasították, mert – saját pártközpontjuk számításai szerint – „a magyar vidéken” a kiscgazdák akár 75-80 százalékos fölényt szereznének. Ugyanígy elvetették az igazgatási posztok elosztásának a parlamenti választások eredményeihez „arányosítását”: miért mondanának le önként a – szovjet hátszéllel – megszerzett tisztségeikről.

A fentieknél hatásosabbak voltak a kommunisták vereségkompenzáló machinációi. 1946 tavaszán bejelentették az ún. Baloldali Blokk megalakulását, a három kisebbségi párt – MKP, SZDP, NPP – további akcióegységét (amihez a szakszervezeti Tanácsot is csatlakoztatták). Kommunikációjukban ettől kezdve a kiscgazdákat mint a jobboldal és a reakció gyűjtőpártját mantrázták. Ehhez társult az ún. *pártközi értekezletek* működésének újraértelmezése. A közös kormányzás okán korábban is létezett a koalíciós partnerek prominensei között ilyen előzetes egyeztetés, ám az új felfogás szerint nem a választási eredmények arányai szerint kell hogy érvényesüljön a döntés: numerikusan minden egyes párt álláspontja azonos az éppen napirenden lévő kérdésben, ettől lesz közösen vállalható a kormányzati felelősség. Így a Baloldali Blokk három pártja a tárgyalásokon rendre lebírta a kiscgazda többséget. Politikai matematika lett a „sok lúd disznót győz” népi bölcsességéből. A metaforát mellőzve, egyszerűen megcsúfolták, ellopták a szavazásban kifejezett népakarat szerinti politikaformálás lehetőségét. A parlamenti többségnek annyi mozgástere maradt, hogy a felfogásával ellentétes propozíciókat nem szavazta törvénné. Ekkor hozták divatba, hogy a rendezendő kérdésekben – úgymond a hosszadalmas törvényi átfutást felpörgetendő – kormányrendeletekkel foganatosítsák a pártközi értekezletek döntéseit. S mivel azt értelemszerűen a kormányfőnek kellett szignálnia, a többnyire kommunisták inspirálta „baloldali többség” akaratérvényesítésével a kiscgazdákat is sikerült kompromittálni. Ezért beszélhetünk a továbbiakban a parlamentet szériában megkerülő rendeleti kormányzásról.

Az előbbinél közvetlenebb módon is offenzívát indítottak a kommunisták a parlamenti többség erodálására. Tömör egyértelműséggel fogalmazta ezt meg Rákosi Mátyás pártjának szűkebb vezetősége előtt: „a kiscgazdapártot elemeire kell bontani.” Ezt célozta kiscgazda képviselők vagy pozicionált tisztségviselők kizáratása pártjukból. S ha ehhez pressziójuk kevésnek bizonyult, a SZEB szovjet vezetése sietett segítségükre, mivel annak joga volt belpolitikai ügyekbe is beleszólni, s a jegyzékeikben foglalt követelésekkel szemben nem volt apelláta. Ez folytatódott 1946/47 fordulóján az eredendően is mesterkéltné ún. köztársaságellenes összeesküvés vádjának büntetőperekre kiminalizálásával. Lényege: régi vágású asztaltársaság beszélgetésein arról ötleteltek, hogy a békeszerződés aláírását követően – ami Romániához hasonlóan Magyarország esetében is 1947. február elején történt – kivonulnak a megszálló csapatok, és megszűnik a SZEB, azaz remélhető lesz az önrendelkezésnek érvényt szerezni. Ezt a titkosszolgálati értesülést az MKP vezérkara rohamtempóban politizálta át úgy, hogy minél több kiscgazda politikus ebben való közreműködését vagy legalábbis „tudomásal bírtak róla” érintettségét hirdessék. Ez okból több képviselő mentelmi jogának a felfüggesztését szorgalmazták, amit néhány esetben meg is szavazott a par-

lament. Megvétózták ugyanakkor a Független Kisgazdapárt főtitkára, Kovács Béla hasonló kiszolgáltatását, mire nevezettet a Vörös Hadsereg egy osztaga hurcolta el. (Nyolc évvel később került elő szovjet fogságból.) Ezen akciósorozat 1947 tavaszán azzal teljesedett ki, hogy a kormányfői látogatáson Svájcban tartózkodó Nagy Ferencet helyettese, Rákosi Mátyás üzenete érte utol: a szovjet nyomozó szervektől kapott értesítés szerint „ő is tudott az összeesküvésről. Jöj-jön haza és tisztázza magát.” Nagy Ferenc – pártfőtitkár társa, Kovács Béla példáján okulva – megírta a miniszterelnökségről való lemondását, és emigrációba vonult (évtizedekkel később ott is halt meg). Pár napra rá utánamenekült a Parlament szintén kisgazda elnöke, Varga Béla is.²¹

Az ily módon lefejezett kisgazdapárt bomlásnak indult. Erre – azaz a törvényhozási erőviszonyok megváltozására – hivatkozva új választások kiírását sürgették a blokkpártok az országban maradt (szintén kisgazda) köztársasági elnöknél, Tildy Zoltánnál. De ez már a következő fejezete az MKP hatalommegragadásának.

Románia a moszkovita célegyenesben

■ Az 1947-es év politikai szezonnyitása Romániában a békeszerződés – időközben véglegesített változatának – párizsi aláírása volt (további négy háborút veszítő országgal együtt). Bukovináról, Besszarábiáról le kellett mondjanak, ám Erdély birtoklását immár nagyhatalmak által is ellenjegyzett nemzetközi egyezmény garantálta.²² Az európai békeállapot papíron, kormánypecsétekkel szentesített, hogy utána nekilódulhassanak a hidegháború – régiókat sem elkerülő – politikai frontátvonulásai. A Truman-doktrína a tengerentúlon fogalmazódott ugyan, ám elsősorban kontinensünk keleti térségein ígért megálljt parancsolni a további kommunista penetrációnak. Akik meg találva érezték magukat, éppen-hogy addigi pozícióikat megerősítve, helyi ellenlábasaikat eltakarítva gondolták világossá tenni, hogy „ki az úr a házban”. Ennek lett román variánsa az ún. történelmi pártok maradványai elleni hadjárat. Így került vád alá majd cellarács mögé a parasztpárti Iuliu Maniu és helyettese, Ion Mihalache. A Liberális Párt önfeloszlatással próbált kitérni a felkomorló vész elől. Ez viszont csak átmeneti haladék volt C. Dinu Brătianunak éppúgy, mint a „tegnap még békekonstruktor” G. Tătărescunak. 1950-től mindketten a máramarosszigeti fegyház enteriőrjével ismerkedhettek. A sorsukban osztozó tízezrek pontos számát máig sem tudni.

A hidegháborús falanszterbe tömörítés hívatta életre Sztálinnal 1947 szeptemberében a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját, immár nyíltan vállalva a térségbeli „testvérpártok” kézi vezérlését. S ekkor látta elérkezettnek az időt, hogy a legismertebb romániai moszkoviták kormánytiszséget is vállaljanak. November elejétől Ana Pauker a menesztett G. Tătărescu helyét veszi át a Külügyminisztérium élén, Vasile Luca a Pénzügyminisztériumot, míg Emil Bodnăraş a Hadügyminisztérium vezetését. A szociáldemokrata Ştefan Voitec oktatási miniszternek három hónapot még várnia kellett, hogy pártja arra érdekesnek tartott tagjaival együtt abszorbeálják a nevében is átkeresztelt Román Munkáspártba. Már csak egy lépés volt hátra a proletárdiktatúra felé való zavartalan masírozáshoz. 1947. december 30-án Gh. Gheorghiu-Dej pártfőtitkár és P. Groza kormányfő – a friss hadparancsnok E. Bodnăraş katonáival körbevéte-tett rezidenciáján – lemondatták I. Mihály királyt. Másnap a honlakosok már az újonnan kikiáltott Román Népköztársaságban búcsúzhattak mind az óévtől, mind pedig a monarchiától. Gh. Gheorghiu-Dej hamarost szárba szökkenő romá-

nosító etnokommunizmusa a proletárinternacionalizmus buzgó színre vivőjeként tagolódhatott be a sztálini nacionálbolsevizmus vasfüggönnyel szeparált Pufferstaat övezetébe.

A magyar politikai kisebbség többségre csalja magát

■ Magyarországon 1947 nyarára a kisgazdapárt sikeres megroppantása, szétzilálása adott apropót arra, hogy újra szavazóurnához szólítsák a választópolgárokat. Az augusztus végére kiírt választási előkészületek, illetve a lebonyolítás „technológiáját” illetően mintha behatóan tanulmányozták volna a Belügyminisztériumot ekkor már saját beneficiumként üzemeltető kommunisták a román testvérpárt, illetve belügy előző évi „Hogyan csaljuk el a választásokat?” licencét. Csakhogy itt hiba csúszott a kivitelezésbe. Az ún. kék cédulás (ideiglenes) szavazószelvényekkel történt visszaélés tömegesre sikeredett ugyan, de még aznap le is lepleződött, s országos botrány kerekedett. (Több százezer további választó szavazójogának a konspiratív megvonása a „kékcédulák” többszöröse volt, ám annak dokumentálásával csak évtizedekkel később, a korabeli belügyi és pártiratok kutathatóvá válásával lehetett előállni.²³) Kikiáltották ugyan az MKP 22%-os relatív elsőségét, de mert koalíciós párttársai nála is kevesebbet kaptak, együttesen sem érték el a kormányzóképeség megkívánta többséget. Így ahhoz folyamodtak, hogy az egyik legsikeresebb ellenzéki párt (Magyar Függetlenségi Párt) összes mandátumát érvénytelenítették a (kommunista irányítású) Választási Bírósággal, s az ily módon redukált létszámú parlamentben már összejött a koalíciós majoritás. A kisgazdapárt balra bokázó maradékát még megtúrták – egy ideig –, viszont olyan hideg-polgárháborús légkört teremtettek, hogy az ellenzéki pártok rövidesen önfeloszlatást jelentettek, vezetőik többsége pedig emigrációba menekült.²⁴

De 1947 őszi hónapjai után már magyar földön is a – fentebb említett – Tájékoztató Iroda instrukciói szerint követték egymást a történések. 1948 elejétől a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesítése volt napirenden. Ez ugyan a tényleg munkás „régiszakik” ellenállása miatt több hónapra elhúzódott, mígnem úgy oldották meg a dolgot, hogy az SZDP kollaborálásra hajlamos részét bekebelezték az új nevű Magyar Dolgozók Pártjába. 1948 júniusában az ún. egyesülési kongresszusom Rákosi Mátyás főtitkár a magyar munkásosztály történelmi győzelmét emlegette ugyan, de beszéde sokkal inkább volt Moszkvának címzett – „teljesítettük a penzumot” – alattvalói jelentés. Két hónap múltán menesztették a kisgazda államfőt, s helyére új pártbéli helyettesét Szakasits Árpádot delegálták a köztársasági elnöki székbe. A továbbiakban a kommunista berendezkedési terv szerint zajlott az ország birtokbavétele és irányítása.

A világháborús nagyhatalmi együttműködés hidegháborús szembenállással fordulása közepette a Szovjetunió katonai és politikai szupremáciája Európa közepső régiójáig terjedően vált maghatározóvá. A belpolitikai különbözőségek, a térségbeli érdekütközések elhalványuló couleur locale díszletté váltak a sztálini „új európai rend” közép- és délkeleti fertályán. A Kominform létrehozása után, 1947/48 fordulójától többnyire csak néhány hónapos fáziseltérés mutatkozott a térség országaiban a kommunista párt kizárólagos hatalomra juttatásának egyes lépései tekintetében, ide értve Romániát és Magyarországot is.

1. Nem sikertelenül. A korabeli Magyarországon nagyapánk generációja – amíg a „világvevő” rádiókészüléket el nem rekvirálták – még 1944-ben is hitte-várta a BBC sugározta „balkáni partraszállást”, aminek elsődleges (megtévesztő) célja az volt, hogy a németek minél kevesebb haderőt vezényeljenek át ebből a térségből az 1944 nyarán foganatosított normandiai szövetséges partraszállás környékére. Borhi László: *Akár német megszállás árán is: Magyarország szerepe az Egyesült Államok külpolitikájában, 1942–1944.* In: *Századok füzetei.* 2. (Szerk. Pál Lajos) Magyar Történelmi Társulat. Bp., 2009. 7–48.
2. Mussolini veje és külügyminisztere, G. Ciano háborús naplója szerint úgy voltak Hitler béklyójában szövetségesek, hogy – Anglia és az USA helyett – legszívesebben egymásnak üzentek volna hadat. *Ciano gróf naplója 1939–1943.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1999. 403.
3. Vasile Luca (Luka László) erdélyi magyar, Emil Bodnăraş ukrán, Ana Pauker zsidó – ők akkoriban a Szovjetunióból frissen visszatért „moszkoviták” –, míg Lucreţiu Pătrăşcanu, illetve Gheorge Gheorghiu-Dej voltak „a hazai” román pártvezetők. Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990.* Atlantisz – Medvetánc, Bp., 1990. 202–203.
4. A fegyverszüneti megállapodás létrejöttén túl a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) működéséről lásd Cseh Gergő Bendegúz: *Fegyverszüneti ellenőrzés Közép-Európában: béke-előkészítés vagy térfoglalás?* In: *Az elfelejtett béke.* Szerk. Fülöp Mihály. Dialóg Campus, Bp., 2018. 69–89.
5. Az átállás után Bukarestben – többségében erdélyi menekültekből – alakított, és onnét széttrajzó hét önkéntes zászlóalj egyik egysége vette fel a „Iuliu Maniu” Erdélyi Önkéntes Ezred nevet.
6. Részletesen dokumentálva lásd erről Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között, 1944. szeptember – 1945. március.* EME – Pro Print Könyvkiadó, Kvár – Csíkszereda, 2004.
7. Fülöp Mihály: A Sebestyén-misszió I. Világtörténet 1987. 3. sz. 143; *Románia 1944–1990.* i. m. 207.
8. L. Balogh Béni: *Impériumváltások Erdélyben és az 1944/45-ös fordulat.* Korunk 2015. 5. 72–79.
9. Míután e lap hasábjain pár évvel ezelőtt alkalmam volt szólni a világháború végi magyar rendszerfordulásról, ezúttal csak a romániaiattól eltérő jellemzőkre koncentrálok. Gyarmati György: *Impériumváltás 1945 – avagy csöbörből vödörbe.* Korunk 2015. 5. sz. 53–62.
10. *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja 1944–1945.* Főszerk. Vida István. Magyar Országgyűlés, Bp., 1994.
11. *Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok, 1944–1948.* Szerk. Izsák Lajos és Kun Miklós. Századvég Kiadó, Bp., 1994.
12. A kommunisták közül ekkor Teohari Georgescu a belügy, Lucreţiu Pătrăşcanu az igazságügy, Gheorge Gheorghiu-Dej a közlekedés, míg a szociáldemokrata Ştefan Voitec a közoktatásügy, Lothar Rădăceanu a munkaügy miniszteri gazdája lett.
13. *Románia 1944–1990.* i. m. 209–210.
14. A korábbi MADOSZ szerveződött újjá Magyar Népi Szövetség néven. Szász Zoltán: *A románok története.* Bereményi Könyvkiadó, Bp., é. n. [1993.] 164. Lásd még: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953.* Összeállította Nagy Mihály Zoltán – Olti Ágoston. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 2009.
15. Alexandr Sztikalin recenziója a *Visinszkij Bukarestben 1944–1946* című Moszkvában 1998-ban kiadott dokumentumkötetről. Klió 2001. 1. sz. 118–124; Lönhárt Tamás: *Az Erdély-kérdésről a második világháború alatt béke-előkészítés és a párizsi békekonferencia tükrében.* In: *Az elfelejtett béke.* Szerk. Fülöp Mihály. Dialóg Campus, Bp., 2018. 213–239.
16. „A lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának.” Halmosi Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945.* KgyK – Gondolat Kiadó, Bp., 1983. 604.
17. Catherine Durandin: *A román nép története.* Maecenas, Bp., 1998. 323–339.
18. Emil Haţieganu a Nemzeti Parasztpárt, illetve Michai Romniceanu a Nemzeti Liberális Párt képviselőit. 1946 februárjában Nagy-Britannia és az Egyesült Államok is elismerte a bukaresti kormányt.
19. Háromnegyed évszázad látlatából már-már terminus-koordinálásra gondolhatnánk azzal szembeülve, hogy Csehszlovákiában 1945. október 15-én, Magyarországon november 4-én, Jugoszláviában november 11-én, Bulgáriában november 18-án, Ausztriában november 15-én kerítettek sort a parlamenti választásokra.
20. Cseh Gergő Bendegúz: *Fegyverszüneti ellenőrzés Közép-Európában...* i. m. 78–79.
21. *A Nemzetgyűlés Almanachja 1945–1947.* Főszerk. Vida István. Magyar Országgyűlés, Bp., 1999.
22. Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés.* Osiris Kiadó, Bp., 2006; Olti Ágoston: *A román béke-előkészítő bizottság tevékenysége 1944–1946.* Századok 2007. 1. sz. 29–55; *Az elfelejtett béke.* i. m.
23. Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar.” *Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez.* Társadalmi Szemle 1997. 8–9. sz. 144–161.
24. *Az Országgyűlés Almanachja 1947–1949.* Főszerk. Marelyn Kiss József – Vida István. Magyar Országgyűlés, Bp., 2005.